

Kisebb közlések.

Adatok a szláv jövevényszók korához. Mai tudásunk szerint honfoglaló őseink nyelvében csakis iráni s török jövevényszavak voltak. A szláv szavakról az az általános nézet, hogy nyelvünk csakis mai hazánkban vette föl őket. Találkoztunk ugyan már a mi irodalmunkban is azzal a föltevessel, hogy a magyarság magával is hozhatott néhány szláv jövevényt; ezt a föltevést támogatná is a történelem, csak az a kár, hogy a magyar nyelvbeli szláv szók hangteste semmi olyast el nem árul, a mi ezen nézet javára billentené a serpenyőt.

Hogy az említettem föltevés helyesnek bizonyuljon, egy beható tanulmánynak azt kell eredményül kihoznia, hogy a magyar nyelv szláv jövevényeinek egy része olyan fontosságú a szláv nyelvekre nézve, mint a milyen pl. a lapp meg a finn a germán nyelvekre (v. ö. THOMSEN, Einfluss 6. : ,das lappische [und das finnische] ist unter die ältesten erkenntnissquellen für das germanische überhaupt zu stellen'). — A következő sorokban kísérletet teszek arra nézve, nem lehetne-e szláv szavaink hangalakja alapján régiebb jövevényeket kimutatni, mint a milyenek a *št*, *žd* jellemű átvételek.*) Azonban előre is kijelentem, hogy a tárgyalandó szavakkal (*veréb* és *szarka*) nem látom kifogástalanul bebizonyítva a honfoglalás előtti szláv hatást.

A *veréb* szóról MIKLOSICHNÁL ezt találjuk: *veréb*: sperling. — ószl. *vrabij*, úszl. *vrabelj*, *vrabec*: rum. *vrabiü*, alb. *vrabéts* (Nyr. 11: 565). Sem ebből, sem pedig az EtymWb.-ban található összeállításból nem tudjuk meg azt, hogy hát melyik szláv nyelvből való átvétel a *veréb*. A TMNy.-ban két ízben ezt az egybeállítást találjuk: *veréb*, ószl. *vrabij* (169, 172.). Ez az összeállítás azonban — nézetem szerint — csak annak az Ásbótttól helyesen fölállított elvnek az alkalmazása, hogy szláv jövevényeink vizsgálatánál mindig az óbolgár alakból induljunk ki, mivel ebből a nyelvből is-

*) JAGIĆ egy egyetemi előadásában meggyőzően bizonyította, hogy az óbolg. *št*, *žd* tulajdonkép *št* *žd* (v. ö. magyar *mezsgye*, ellenben *rozsda*, *mostoha* stb.).

merjük az illető szó legrégibb irodalmi előfordulását. Ez az összeállítás tehát nem azt akarja mondani, hogy a magyar szó az illető alaknak egyszersmind az átvétele is. No de a *veréb* < *vrabij* egybevetés hangtani szempontból sem lehet helyes, mert 1. az óbolg. *vrabij*-ből mély hangú szó vált volna, 2. a magyar alak szövégenek magánhangzósának kellene lennie, talán **várabé*-nak.

A szláv nyelvekben a verébnak következő elnevezései vannak: óbolg. *vrabij* (az óbolg. *vrabьcь* tudtommal nincs igazolva v. ö. Lex. pal.), bolg. *vrabec, rabec, rabče, rabčunka*, szerb. *vrabac*, horv. *rebac, rebač* (JUNGMANN), szlov. *vrabec, vrabelj*, cs. *vrabec*, lengy. *wrobel*, kis or. *vorobej, vorobéc, horobéc*, feh. or. *verebaj, or. vorobej, verebej* stb. (Etym Wb.). Lehetne ez adatokat szaporitanom, s például azt is mondhatnám, hogy a csehben dialektice *vrabec* is járja (v. ö. GEBAUER *Historická mluvnice jazyka českého* I: 366), a végeredmény azonban mégis csak az marad, hogy valamennyi szláv nyelv — a tőlünk ismert korban — mindig csakis a származékszóval jelölte a verebet. Sem a jelenből, sem a multból (már t. i. a meddig az egyes szláv nyelvek nyelvemlékei visszanyúlnak) nem tudjuk kimutatni, hogy a *vrabij, vrabec* stb. alapszavával nevezték volna meg a verebet. Tudnunk kell ugyanis azt, hogy valamennyi szláv alak származékszó. A képző az óbolg. *-ijь, -ija* s a vele váltakozó (ohne dass uns eine veränderung der bedeutung fühlbar wäre, MIKL. *Vergl. Gramm.* 2: 63, 62, 306, de nem mindig) = *-ьcь, -ьca*.

A magy. *veréb*: *verebem, verebet* azt mutatja, hogy régibb alakja **veréb* volt, s ha hiszünk abban, hogy a *berkenye* stb. féle szavak az átvételkor először csakis mássalhangzó-csoport kezdetűek voltak (v. ö. „deinde ultra fuzeg ad *brokinaree*, Tih. ap. lev. 1055. NyK. 25: 132. SZAMOTA), akkor a *veréb*-nek régibb alakja **vréb* (talán **vréb₂*) volt. Mielőtt következtetéseimet tovább fűzném, meg kell említenem, hogy egyszer olyan kornak is kellett lenni, a melyben egyik-másik szláv nyelv az alapszóval jelölte a verebet. Ennek eklatáns bizonyítéka a finn nyelv, a mely, úgy látszik, nemcsak a germán nyelvekre, hanem a szláv nyelvekre, nevezetesen az oroszra is sok értékeset rejt idegen szókincsében. MIKKOLA jeles értekezésében (*Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen* 12, 85) a többek között ez áll: „finn. *varpu* (natürlich zunächst < **vorbь*), gewöhnlich dim. *varpunen* [v. ö. finn *varpu-lintu* = *varpuise, varpuse* veréb], karj. *varpuini*, vót. *värpo* (zunächst < **verbь*), est *värb* (stamm *värbu-*), *värblene*, liv *verblāiki, vermlinki*, sperling“. — A finn nyelv kétségtelenül azt vallja, hogy volt olyan kor, a melyben a veréb nevének alapszava is élt valamely szláv nyelvben (a finnre nézve valamely orosz dialektusban). — A finn szónak (*varpu*) nagy régiségét még az is bizonyítja, hogy *u*-ban érvényesült a szövégi *ь*.

A magyar szónak legrégebb, kikövetkeztetett alakja csakis egy **vrěb* (esetleg *vrěb_s*) lehet, s ez egy szláv **vrěbъ* (**врѣбъ*)-nek lehet a mássa. Ezt a föltevésemet nagyon szépen igazolná a magy. *cserép* (cserepes, cserepet, cserepem), **cserép*, **csrěp* v. ö. óbolg. *črěpъ*, szlov. *črěp* átvétel. — Sietek azonban kijelenteni, hogy a fölített szláv **vrěbъ* nem az ősszláv alak. Az ősszláv alak csakis **vorbbъ*, **verbbъ* lehet (v. ö. GEBAUER: Hist. ml. jaz. česk. 34, a hol ő — tekintettel a csak dial. járatos *vrblec* alakra — egy ószláv *vorbbъ*-t is fölvesz, 366.). — Ha a magy. *veréb* csakis egy szláv **vrěbъ*-nek lehet az átvétele, kérdés, mely szláv nyelvből való. A horv. *rebac* < **vrěbac* alapszava alkalmas volna a magy. *veréb* származtatásához, s a hangzónyúlást talán a *mészáros* szóval is lehetne támogatni (v. ö. ÁSBÓTH: A szláv szók a magyar nyelvben). Ezt a fölfogást nem tartanám lehetetlennek, főleg ha tekintetbe vesszük JAGIĆ jeles értekezését a délszláv nyelvekről (Ein Kapitel aus der Geschichte der südslav. Sprachen Archiv XVII: 47—87). Az a körülmény azonban, hogy a mi *veréb*-ünk az alapszót őrizte meg, bizonyítja, hogy igen régi szláv jövevényünk, s így a horvátból nem kerülhetett.

A másik szó, a melyről szólni akarok, a *szarka*. JAGIĆ ítélete szerint ez a szó többet bizonyít, mint a *veréb*. A *szarká*-ról MIKLOSICH-nál ez áll: „*szarka*: pica, elster. — újszl. *sraka*, stb. *svraka*, cs. t. *straka*; rum. *sarkü*, (Nyr. 11: 458). Ez összeállítás nyilván azt akarja mondani, hogy a magy. *szarka* < szlov. *sraka* átvétele. A szláv nyelvekben a *szarkának* a következő elnevezései vannak: óbolg. *svraka*, *svorka*; bolg. *svraka*, *sraka*, szerb *svraka*, *švraka*, szlov. *sraka*, *straka*, cs., t. *straka*, lengy. *sroka*, or. *soroka*, pol. *svorko* | lit. *szárka* ópor. *sarke* (v. ö. EtymWb. 330, UHLENBECK Archiv 17: 629). A szláv nyelvi alakok vagy *svr-*, *sv-*, *str-* vagy *sr-* kezdetűek. Az etymologiai összefüggés köztük csalóka látszat, mert, mint UHLENBECK kimutatta (Archiv 17: 629), az *svr-*, *sv-* alakok „durch volksetymologische anlehnung an *svrěcati*“ magyarázódnak meg, míg ellenben a litván és az óporosz (*szárka*, *sarke*) alakokból ítélve fölvehető egy ószláv **sorka*, a melynek további rokonsága az óind. *čārī*, *čāri* „ein bestimmter vogel“, *čārika* „indische elster“ (Uhlenbeck).*)

A magy. *szarka* származtatásánál a szlov. *sraka*-t kell először figyelembe vennünk. Ha igaz az, hogy a jövevényyszó csak később, s nem rögtön az átvevéskor illeszkedik az átvevő nyelv hangalakjához, a magy. *szarká*-nak **szraka* alakban kellett eleinte meglennie; ebből azután okvetlen **szaraka* lett volna, s nem rög-

*) Idevalók talán a csag. *sariče* „ein kleiner raubvogel mit gelblichen rücken und aschgrauen bauche“ > magy. *szárca* „atra fulica“, szerb-horv. *sarka* „eine art wildente“.

tön *szarka* (v. ö. Nyr. 23 : 199. jegyzet). A *szürda*: *szürëda*, *szolga*: *zuluga* (1222 okl. NyK. 26 : 159, SZAMOTA) stb. analógiák is azt követelik, hogy a magyar *szarka*-nak < **szaraka* < **szraka* fejlődésen kellett volna keresztül mennie. Sehol ennek semmi nyoma, ellenben a NySz. tanúsága szerint mindig *szarka* volt a hangalakja. Nem hallgathatom el azt a megjegyzésemet sem, hogy művelődéstörténeti szempontból nagyon valószínű, hogy mind a veréb, mind a szarka ismert állatok voltak honfoglaló őseink előtt. A magy. *szarka* nézetem szerint hangalakjában is magán viseli a honfoglalás előtti szláv hatás bélyegét. Nem származtatom egyenesen az őszlávól (**sorka*), hanem azt hiszem, hogy valamely orosz dialektusból kaptuk. Az oroszban a *szarka* megfelelője *soroka* (ejtsd *szaróka*), a melynek mássa a finn *harakka* (v. ö. MIKKOLA : Berührungen 45). Minden jel arra mutat, hogy az orosz u. n. polnoglasszié újabb fejlődés. MIKKOLA erre vonatkozólag ezt írja : „Es wäre für die Bestimmung des Alters unserer lehnwörter von grossem gewichte zu wissen, aus welcher zeit der russische volllaut stammt. In den meisten dialekten ist er sicherlich ziemlich alt. Schon in Ostromirs evangelium kommen volllautsformen vor. In den nordischen lehnwörtern und in den meisten namen nordischen ursprunges ist der volllaut ausgeblieben, wie russ. dial. кербъ, керпъ ‚garbe‘ < an. kerfi ‚id., корзина ‚Korb‘ < an. kass (< kars), schwed. dial. karse ‚id., altr. албадъ < an. Hallvarðr, Руалдъ < an. Hróaldr, was darauf hinweist, dass der volllautsprozess im russ. schon vollbracht war, als die nordischen wörter aufgenommen wurden. Dagegen scheinen solche wörter, wie altr. соломя «проливъ» < finn. oder est. Salmi ‚rund‘ russ. сопора ‚cyrinius rutilus‘ < finn. särki ‚id. schon vor dem eintreten des volllautes entlehnt worden zu sein (46 old).“ A milyen a finn *salmi*, *särki*, olyan a magyar *szarka* is. Az or. сопка-nak egy eredetibb, őszor. *сopka felel meg, s én azt hiszem, hogy a magy. *szarka* csakis ilyen alakból magyarázható.*)

MELICH JÁNOS.

Ki, mi. A NyK. 25 : 287 l. Munkácsi azt vitatja, hogy ezen névmások eredeti alakja *kije-*, *mije-*, a melyre a még divó *kijën*, *mijën* ragos alakokból lehet következtetni. Állítása igazolására hivatkozik a vogul rokon alakokra. Simonyi vele szemben analogikus alakulásnak tartja a szóban forgó magyar alakokat. A kérdést nem tudnám egyik állítás javára sem eldönteni: csak megemlítem, hogy a mordvinban is megvan a magyarhoz hasonlóan a kétféle alak, t. i. *ki* s *e* mellett *kije*, *kijä* (Paasonen : Mordv. Lautlehre 16.). Pedig emez utóbbi a

*) V. ö. a *szarka* szó eredetéről Munkácsi nézetét. NyK. 21:126.

A szerk.

mordvinban az eredeti alak, a mire egy hangtörvényből lehet következtetni. Ugyanis a mordvinban intervokális *g : v, j* lesz, pl. mord. prolat. *moda-va*, v. ö. *v'ir-ga*; mordE. *še-jak*, 'auch jener' v. ö. *moŋ-gak*, 'én is'. De ha megmarad az intervokális *g* némely dialektusban, akkor ezt bizonyosan egy megelőző, de utóbb kiveszett mássalhangzó okozta, mint *ki-gâk*^{*)}, 'irgend einer', a hol mint már láttuk, a *j* esett ki a *g* elöl, hasonló *še-gâk to-gâk*, 'ide oda', a hol *j* ill. *v* volt a *g* előtt, mivel a lativus, a minő az utóbbi két szó is, tulajdonkép *sej, tov.* Nem lehet azonban mindamellett figyelmen kívül hagyni, hogy előfordul intervokális *g* változatlanul olyan esetekben is, a hol bizonyára nem vezett ki megelőző mássalhangzó pl. *kudistî-gak*, a házról is' *v'âl'stî-gak*, a faluból is', mivel bizonyos, hogy az elativus eredetileg is magánhangzón végződött. Az ilyeneket P. analogikus eseteknek magyarázza. Hasonló lehetne tehát a f. e. *ki-gâk* is, ha nem volnának meg az élő *kije, kijä* alakok. Viszont ezutóbbiak is lehetnének újabb alakulások. Látható, mily nehéz végleges ítéletet mondani. Az adatok mind Paasonen id. művéből kerültek.

SZILASI MÓRICZ.

Öszvér. E szóról MUNKÁCSI BERNÁT kimutatta, hogy perzsa eredetű: előrésze a perzsa *asp*, 'ló', utórészében meg a perzsa *zar*, 'számár' lappang. Támogatja e nézetet a Schlägli-szójegyzék *eszper* alakja is (J. Ethnographia 5 : 73). E régi *eszper* s később *esztér*-ből a mai *öszvér*-t bizonyára a népetymologia alakította, úgy hogy eddig alig is kételkedtünk a szónak magyar eredetében (*össz-vér*, l. CZF.). Azonban az *öszvér* perzsa eredetét, mint SZILY KÁLMÁN figyelmeztet, már SZIRMAI ANTAL észrevette. Egyik munkájában, melynek teljes címe: 'Magyarázattya azon szónak, mellyek a' magyar országi Polgári, s Törvényes dolgokban előfordúlnak, némelly rövidebb formákkal' (Kassa, 1806.), az előszóban ezt írja egyebek közt: «A' mint más Nemzetektől tanúltuk sok dolgoknak, a' mellyek régi Össeinknél nem voltak, esméretét, úgy tőlök vettük nevezetét is. Á'siában lakván, a' Zsidóktól vettük *Bálvány, Bal'sam, Isóp, Pè'sma*; a Per'sáktól *Ezer, Isten, Öszvér*; az Indiabéli Bonziusoktól *Garbontzás*; az Arabiaiaktól *Hartümia, Sátor, Tsorda* a Tatároktól eredett szókat.»

ZOLNAI GYULA.

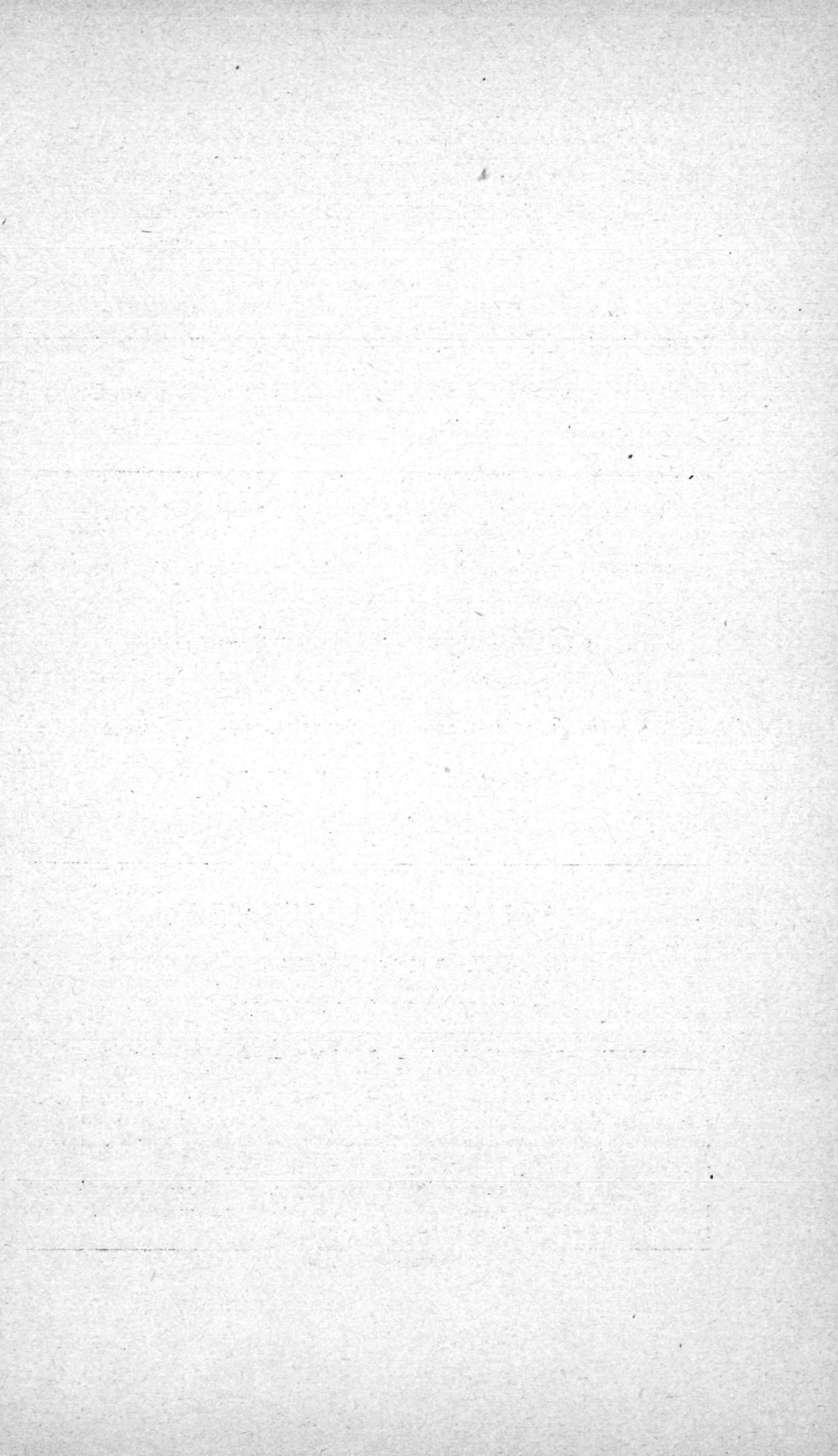
A Finn-Ugor Társaság kiadásában két becses munka jelent meg. Az egyik: VOLMARI PORKKA's *Tscheremissische Texte mit Übersetzung, herausgegeben von ARVID GENETZ*. E 140 lapra terjedő vaskos füzet egy

*) *â* ein hinterer gleitvocal, dessen klangfarbe oft der des englischen *u* in *but* ähnelte. (Paasonen.)

részét tartalmazza azon prózai és verses szövegeknek, a melyeket a fiatalon elhunyt PORRKA 1885—86-ban a mezei cseremiszeknél gyűjtött. A másik THOMSEN VILMOS-nak, az orkhoni föliatok genialis megfejtőjének műve: *Inscriptions de l'Orkhon*, mely e nagy nevezetességű török nyelvemlék (v. ö. NyK. 24:1) szövegét, fordítását és magyarázatát tartalmazza. Mind a két munkát tüzetesebben fogjuk ismertetni.

Alapítvány a finn-ugor nyelvészet előmozdítására. — DONNER OTTÓ helsingforsi egyetemi tanárnak, az ismert nyelvésznek, a ki a Finn-Ugor Társaság megalapításával nagy érdemet szerzett magának, a múlt év december havában, mikor betöltötte 60. évét, tisztelői 15.000 márkányi összeget gyűjtöttek össze és nyújtottak át, mely 'Donner Ottó-alapítvány' név alatt a finn-ugor nyelvészet előmozdítására van szánva. DONNER az alapítványt a Finn-Ugor Társaságnak adta át azzal a rendelkezéssel, hogy kamatait minden második évben fordítsák nyelvészeti kutatásokra.

Hibaigazítás. A XXV. kötet 447. lapján a 14. sorban (alulról) *Szvatopluk* helyett *Rasztiszlav* olvasandó.

TÜZETES MAGYAR NYELVTAN

TÖRTÉNETI ALAPON.

BALASSA JÓZSEF közreműködésével írja

SIMONYI ZSIGMOND.

Első kötet: **Magyar hangtan és alaktan.**

A M. T. Akadémiától Lukács Krisztina díjjal jutalmazott munka.

Bolti ára 6 frt.

NÉMET ÉS MAGYAR SZÓLÁSOK.

Segédkönyvül a németből való fordításhoz, s kiegészítésül a német-magyar szótárakhoz.

A magyar nyelvnek legjobb forrásaiból szerkesztette

SIMONYI ZSIGMOND.

A M. T. Akadémiától Marczibányi-díjjal jutalmazott pályamunka.

Budapest, 1895. Kiadja a Franklin-Társulat.

Ára 3 frt.

A MAGYAR NYELV.

A művelt közönségnek írta

SIMONYI ZSIGMOND.

Kiadja a M. T. Akadémia. — Két kötet. — **Ára füzve 2 frt.**

Első kötet: **A magyar nyelv élete.** — Bevezetés: Nyelv és nyelvtudomány. I. A magyar nyelvnek eredete és rokonai. II. Idegen hatások. III. Nyelvtörténet és nyelvmélekek. IV. A népnyelv és a nyelvjárások. V. Irodalmi nyelv, nyelvújítás, nyelvhelyesség.

Második kötet: **A magyar nyelv szerkezete.** — I. Hangok, hangváltozások helyesírás. II. Összetétel és szóképzés. III. A jelentések viszontagságai. IV. A szófejtés. V. A ragozás. VI. A mondattan.
